

EUGENIUSZ FRANKOWSKI

1884–1962

Dnia 8 lutego 1962 roku, po dłuższej chorobie, zmarł w Poznaniu prof. dr Eugeniusz Frankowski, emerytowany profesor zwyczajny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, światowej sławy badacz, znawca i teoretyk sztuki ludowej.

Eugeniusz Frankowski urodził się w Siedlcach 21 listopada 1884 r. Był synem notariusza, prawnika-socjologa, Władysława Frankowskiego i Ludwiki z Kozłowskich.

Do szkoły rosyjskiej uczęszczał w Siedlcach, skąd w roku 1902 został wydalony z „wilczym biletem” za walkę o szkołę polską. Przeniósł się następnie do szkoły w Żytomierzu, skąd też został wydalony z klasy VIII w 1905 r. za udział w rewolucji. Szkołę średnią ukończył w roku 1907, zdając egzamin dojrzałości w polskim gimnazjum w Siedlcach. W latach 1907–1911 studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie na Wydziałach przyrodniczym i medycznym. W latach 1911–1914 i 1921–1922 był asystentem katedry antropologii U. J. w Krakowie. W roku 1921 na tymże Uniwersytecie doktoryzował się z archeologii i antropologii u prof. dra W. Demetrykiewicza. W marcu 1922 r. habilitował się z etnografii i etnologii na Uniwersytecie Warszawskim u prof. dra Ludwika Krzywickiego.

Prof. dr Frankowski w latach 1922–1928 jako docent prowadził wykłady zlecone i seminaria z etnografii i etnologii na Uniwersytecie Warszawskim. 25 maja 1926 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Poznańskiego, a 30 kwietnia 1948 r. — profesorem zwyczajnym etnografii i etnologii tegoż Uniwersytetu. W okresie okupacji niemieckiej od września 1939 do sierpnia 1944 r. prowadził w zakresie tajnego nauczania wykłady i seminaria z etnografii Polski i etnologii ogólnej oraz muzeologii. Od 1 listopada 1944 do 30 marca 1945 r. był nauczycielem geografii i arytmetyki w Szkole Rolniczej w Koszarach (pow. limanowski).

Od 1 września 1960 r. Prof. Frankowski przeszedł na emeryturę specjalną z tytułu szczególnych zasług dla PRL.

Prof. Frankowski rozpoczyna badania antropologiczne i etnograficzne nad góralami polskimi w latach 1910–1914 wraz z prof. J. Talko-Hryniewiczem, którego był asystentem. W tym też okresie prowadzi badania na Polesiu i północnym Wołyniu, zbierając bogate materiały ilustracyjne do wielu zagadnień dotyczących tych terenów. Opierając się na materiałach z badań rozpoczyna publikacje¹. W roku 1914 wyjeżdża na sześć lat na badania do Hiszpanii, Portugalii i Kraju Basków. Później powraca jeszcze kilkakrotnie na te tereny na badania — w latach 1929, 1930, 1932, 1935 i 1937/38. Publikacje dotyczące zagadnień archeologicznych, etnograficznych i etnologicznych Półwyspu Iberyjskiego i Kraju Basków dały Mu światową sławę², a pionierskie prace nad sztuką

¹ E. Frankowski, *Krajobrazy Wołynia*, „Ziemia”, 1913, s. 22–26, ryc. 3, mapka; tenże, *Jak lud nasz oświecił chaty*, „Ziemia”, 1913, s. 164–166, ryc. 10; tenże, *Z Polesia Wołyńskiego*, „Ziemia”, 1914, s. 155–156, 165–168, 183–186, 196–197, ryc.

² E. Frankowski, *La lucha entre el hombre y los espíritus malos por la posesión de la tierra y su usufructo*, „Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural”, Madrid 1916, t. XVI; tenże, *Los signos quemados y esquilados sobre los animales de tiro de la Península Ibérica*, „Memoria de la Real Sociedad Española de Historia Natural”, Madrid 1916, nr 5, t. X, s. 267–309, il.; tenże, *As cangas e jugos portugueses de jungir os bois pelo cachaso*, „Terra Portuguesa”, Lisboa 1916, nr 2, s. 1–16, il. 24; tenże, *Relato de exploraciones en las Provincias Vascongadas*, „Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural”, Madrid 1917, t. XVII; tenże, *Horreos y palafitos de la Península Ibérica. Junta para ampliaci6n de estudios e investigaciones científicas*, „Trabajos de la Comisi6n de Investigaciones Paleontológicas y Prehist6ricas”, Madrid 1918, nr 18,

s. 1–160, tabl. 23, fig. 51; tenże, *As cabeceiras de sepultura e as suas transformações*, „Terra Portuguesa”, Lisboa 1918, nr 25; tenże, *Pol6nia y su misi6n en Europa*, „Boletín de la Real Sociedad Geográfica”, Madrid 1919; tenże, *Estelas discoideas de la Península Ibérica. Junta para Ampilaci6n de Estudios e Investigaciones Científicas*, „Comisi6n de Investigaciones Paleontológicas y Prehist6ricas”, Madrid 1920, Memoria nr 25, s. 1–192, tabl. X, ryc. 76, mapa; tenże, *Las necesidades más urgentes de las ciencias antropológicas en Espana*, „Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural”, Madrid 1920, t. XX, s. 117–122; tenże, *Sistematizaci6n de los ritos usados en las ceremonias populares*, „Eusko-Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos”, San Sebastian 1920; tenże, *Los métodos de la Etnología*, „Publ. de la Sociedad de Estudios Vascos”, San Sebastian 1920; tenże, *A cabaça*, „Trabalhos da Sociedade Portuguesa de Antropologia et Etnología”, Porto 1931, t. VII, s. 1–24; tenże, *El arte popular Vasco*, „Congreso de Estudios Vascos. Eusko-Ikaskuntza”, San Sebastian 1935.

pierwotną i współczesną ludową kulturą materialną i kulturą duchową ludu hiszpańskiego i portugalskiego spowodowały powołanie Profesora Frankowskiego na członka licznych akademii i towarzystw naukowych³.

Po powrocie do Polski obejmuje w roku 1922 kierownictwo Muzeum Etnograficznego w Warszawie. Dyrektorem tegoż Muzeum pozostaje do września 1939, to jest do chwili zniszczenia Muzeum przez pociski niemieckie⁴. W latach 1922–1939 Prof. Frankowski jest współredaktorem „Ludu”, redaguje też prace Instytutu Etnologii Uniwersytetu Poznańskiego. W tymże okresie jest kierownikiem Polskiego Biura Etnologicznego przy Muzeum Etnograficznym w Warszawie. Po wojnie zostaje współredaktorem Prac Etnologicznych PTL i Atlasu Polskich Strojów Ludowych oraz Etnograficznej Biblioteki Muzeologicznej.

*

Niezmiennie szerokie zainteresowania naukowe Prof. Frankowskiego można by w dziedzinie etnografii podzielić na pewne działy. Na pierwszym miejscu należałoby wymienić Jego zainteresowania sztuką ludową, na drugim — kulturą materialną, na trzecim — zainteresowania kulturą duchową (głównie magią i obrzędowością ludową). Trzeci dział pozostaje w bardzo bliskim związku z badaniami nad sztuką ludową.

Nie należy też pomijać zainteresowań muzeologicznych Profesora, tak teoretycznych jak i praktycznych⁵ (technika ekspozycji), rozwijanych przez 18 lat na stanowisku dyrektora Muzeum Etnograficznego w Warszawie. Z pracami w dziedzinie muzealnictwa łączą się ściśle zainteresowania fotografią naukową i dokumentarną⁶. Prof. Frankowski podkreślał zawsze (choć sam bardzo dobrze i szybko rysował), iż „żaden najpoprawniejszy rysunek nie może być porównany jako dokument naukowy z dobrze wykonanym zdjęciem fotograficznym”⁷. Stąd też zwracał zawsze niezmiennie baczną uwagę na poprawne wykonywanie zdjęć poszczególnych badanych obiektów, ich wielostronne ujęcie, a przy fotografowaniu narzędzi — na wykonanie zdjęć narzędzi w ich funkcji. Również kierując pracami Swych uczniów stale kładł nacisk na stosowanie prawidłowej dokumentacji fotograficznej.

³ Członek-korespondent Król. Akademii Historii w Madrycie 1918, członek-korespondent Król. Akademii Galicyjskiej w La Coruna 1919, członek-koresp. Narodowego Muzeum Antropologii w Madrycie 1918, członek-korespondent Portugalskiego Towarzystwa Antropologii i Etnologii w Porto 1918, członek-korespondent Portugalskiego Towarzystwa Etnografii i Archeologii w Lizbonie 1919.

⁴ W katastrofie Muzeum utracił Prof. Frankowski znaczną część Swoich materiałów z badań, prawie cały dorobek życia, przygotowane do druku prace i wielką ilość pieczołowicie zebranych eksponatów. Zniszczenie Muzeum Etnograficznego w Warszawie było największym ciosem w życiu Prof. Frankowskiego.

⁵ E. Frankowski, *Zbiory etnograficzne w Polsce I*. „Lud”, Lwów 1922, t. XXI, s. 40–50; tenże,

W dorobku naukowym Prof. Frankowskiego na pierwsze miejsce wysuwają się prace poświęcone sztuce ludowej we wszelkich jej przejawach, związanych z cyklem dorocznym i cyklem życia człowieka wraz z tym wszystkim, co człowieka otacza. W poglądach na sztukę ludową Prof. Frankowski skłaniał się ku psychologizmowi, z tym jednak, że zawsze podkreślał wyraźnie, iż w badaniach nad sztuką ludową, pojętą zawsze wielostronnie, musi się pamiętać o aspekcie historycznym. Swoje poglądy podał w rozprawie o sztuce ludowej⁸, określając je jako „próbę teorii formy i emocji”.

Streszczając Swoje poglądy Prof. Frankowski pisał: „Sztuka jest przejawem poczucia piękna, które jest organiczną częścią duszy ludzkiej. Jest ona bogactwem i radością wszystkich członków gromady współżyjącej, ale jej twórcami są tylko typy twórcze. Piękno, które nie zna rozwoju w czasie i przestrzeni, może się przejawiać w myśli, słowie i uczynku, w samym człowieku lub w jego dziełach. Forma dzieła sztuki jest zewnętrznym wyrazem jego przeznaczenia i treści. Forma wyrobów ludzkich uzależniona jest od materiału i techniki, które kształtują formę i wpływają na stopień zmienności jej treści. Z zagadnieniem formy i materiału nierozdzielnie związanym pozostaje zagadnienie barwy i ornamentu. Ornament, który rytmicznie wiąże się z formą, jest przejawem głębokich wartości piękna. Dążąc do wyrazu czystej rytmiki dzieło sztuki może docierać do głębi twórczych złożów naszej jaźni, do źródeł emocji, wyładowywać je i rzutować na świat otaczający, wyrażając je w czterech wymiarach czasu i przestrzeni.”⁹

Powyższe krótkie podsumowanie obszernego artykułu nie może oczywiście przedstawiać całokształtu emocjonalnej teorii sztuki (nie tylko sztuki ludowej), której to teorii twórcą był Prof. Frankowski.

Rolę czynnika emocjonalnego w sztuce ludowej podkreślał Prof. Frankowski także w Swych wcześniejszych pracach, wydawanych w języku hiszpańskim¹⁰.

Na temat sztuki ludowej wypowiadał się Prof. Frankowski na konferencji w Jadwisinie, stwierdzając, że należy traktować sztukę jako „moment biologicznego wyładowania fizjologicznego i psychologicznego”. „Trzeba dać kulturę ludowi, a wtedy zobaczymy, że te tradycje, które tkwią w nim i w nas,

Le musée ethnographique de Varsovie, „Museion”, Paris 1928, nr 5.

⁶ E. Frankowski, *Fotografia w ludoznawstwie*, „Ziemia”, Warszawa 1922, VII, s. 100–111.

⁷ E. Frankowski, *Sochy, radla, plużyce i plugi w Polsce*, Wyd. Inst. Etnologii U. P., Poznań 1929, nr 1, s. 22.

⁸ E. Frankowski, *Sztuka ludowa*, „Wiedza o Polsce”, t. III, s. 345–416, tabl. XXXII, il. 129.

⁹ E. Frankowski, *Sztuka ludowa*, cyt. wyd., s. 416.

¹⁰ E. Frankowski, *Estelas discoideas de la Peninsula Ibérica*, „Memorias de la Comisión de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas”, Madrid 1920, nr 25, s. 192, ryc. 72, tabl. X, bibl., mapa.

znajdą swój wykwit i przejawy w warunkach przeżyć, które są nieodzowne dla wytworzenia prawdziwej sztuki.”¹¹ Profesor zajmował się aż do końca Swego życia zagadnieniami, związanymi z metodologią badań nad sztuką ludową¹².

Sztuką ludu polskiego interesował się Prof. Frankowski zawsze wszechstronnie. Zajmowały go wszystkie dziedziny tej sztuki i jej wszelkie przejawy¹³. Duże zbiory materiałów z tej dziedziny stracił Prof. Frankowski w Warszawie w roku 1939, lecz pozostało jeszcze spore archiwum klisz w prywatnych zbiorach.

Profesor zajmował się także sztuką ludową Hiszpanii, Portugalii i Kraju Basków. Praca o wypalanych i wystrzygiwanych ozdobach (i znakach) na skórze zwierząt pociągowych półwyspu Iberyjskiego¹⁴ nie straciła do dziś wartości i aktualności, podobnie jak praca opublikowana w języku portugalskim o zdobionych jarzmach portugalskich i hiszpańskich¹⁵, nie mówiąc już o szczególnie cennej pozycji o nagrobkach czelokształtnych z półwyspu Iberyjskiego¹⁶ i o studium o sztuce ludowej Basków¹⁷.

Zainteresowania Profesora Frankowskiego w dziedzinie kultury materialnej uzewnętrznily się w układzie ekspozycji etnograficznej w Muzeum Etnograficznym w Warszawie, a także w pracy o narzędziach uprawy ziemi¹⁸.

Rozpocząwszy badania nad obrzędowością ludową w roku 1914¹⁹, w dalszych studiach dążył Prof. Frankowski do usystematyzowania obrzędowości ludowej w cyklach życia, rodzinnych i dorocznych²⁰.

W badaniach nad magią ludową, Profesor interesował się procesem myślenia ludów pierwotnych. W podsumowaniu pracy „Zabiegi magiczne przy pożyczaniu, kupnie i sprzedaży u ludu polskiego” pisał: „Zabiegi magiczne, związane z pożyczaniem, kupnem i sprzedażą jako przejawy tego myślenia wspólnego

wszystkim ludom pierwotnym, nie są czymś wyróżniającą charakterystycznym dla ludu polskiego”.²¹

Przyswajanie nauce polskiej osiągnięć zagranicznych w interesujących go dziedzinach²², jak również zagadnień metodologicznych, jest również zasługą Prof. Frankowskiego.

W badaniach Wielkopolski Profesor skierowywał zainteresowania swych uczniów, na tematy związane głównie ze sztuką i budownictwem tego regionu, nie pomijając zagadnień z dziedziny kultury materialnej²³.

Prof. Frankowski habilitował T. Seweryna i A. Chętnika.

*

Profesora Frankowskiego cechowała niezmierna sumienność badawcza, dociekliwość, ostrożność i precyzja w wypowiedaniu sądów, a już wprost wyjątkowa skrupulatność w pracach przeznaczonych do druku. Nie wypowiedał się nigdy, nie mając bardzo szerokich podstaw materiałowych i porównawczych i wszelkiej dokumentacji o niezbitej wartości autentyzmu. Zasób Jego wiedzy był olbrzymi, a zebrane materiały niejednokrotnie bezcenne.

Jako dawny uczeń Profesora Frankowskiego pragnęlbym podkreślić Jego wielki talent pedagogiczny i umiłowanie pracy dydaktycznej nad młodzieżą akademicką. Podkreślenie Jego zasług na tym polu nie będzie z mojej strony konwencjonalnym formalizmem, lecz stwierdzeniem niewątpliwych faktów. Profesor nie tylko dzielił się z nami olbrzymią swą wiedzą, lecz żądał od nas równej sobie dociekliwości i sumienności w badaniach, nagięcia się do ścisłości metody i wszechstronnego ogarniania zagadnień. Pracował dla przyszłości nauki w obranym przez siebie zakresie.

Krzysztof Wolski

¹¹ Por. B. Urbanowicz, *Aktualne zagadnienia plastyki ludowej. Wypowiedzi na Konferencji w Jadwisinie*, „Polska Sztuka Ludowa”, 1921, nr 4—5, s. 146—153.

¹² E. Frankowski, *Zagadnienia metodologii badań nad sztuką ludową*, „Materiały do Studiów i Dyskusji z Zakresu Teorii i Historii Sztuki, Krytyki Artystycznej oraz Metodologii Badań nad Sztuką”, P. I. S., Warszawa 1951, nr 5, s. 369—382, skrót referatu.

¹³ E. Frankowski, *Sztuka ludowa*, cyt. wyd.; tenże, *Wycinanki i ich przeobrażenia*, „Lud”, Lwów 1923, t. XXII, s. 82—128; tenże, *Krzyże kamienne i domki drewniane na cmentarzach poleskich*, „Ziemia”, Warszawa 1925, t. X, s. 134—136, ryc. 4; tenże, *Malowania. Sztuka Ludowa w Polsce I*, W-wa—Kraków 1928, plansz 5, nrb. 2; tenże, *Wycinanki. Sztuka Ludu w Polsce II*, W-wa—Kraków 1928, plansze, s. nrb. 2; tenże, *Les découpures de papier. L'art populaire en Pologne*, W-wa 1928; tenże, *Les peintures décoratives. L'art populaire en Pologne*, W-wa 1928; tenże, *Hafty kurpiowskie*, „Polska Sztuka Ludowa”, 1953, nr 6, s. 382—383, ryc. 13; tenże, *Złotogłowie kaszubskie*, „Polska Sztuka Ludowa”, 1954, nr 3, s. 148—161, ilustr. 13, bibl.

¹⁴ E. Frankowski, *Los signos quemados y esquilados sobre los animales de tiro de la Peninsula Ibérica*, „Memoria de la Real Sociedad Española de Historia Natural”, Madrid 1916, nr 5, t. X, s. 267—309, il. 49.

¹⁵ E. Frankowski, *As cangas e jugos portugueses de jungir os bois pelo cachaso*, „Terra Portuguesa”, Lisboa, março de 1916, nr 2, s. 1—16, ilustr. 24.

¹⁶ E. Frankowski, *Estelas discoideas de la Peninsula Ibérica*, cyt. wyd.

¹⁷ E. Frankowski, *El arte popular Vasco*, cyt. wyd.

¹⁸ E. Frankowski, *Sochy, radła, plużyce i plugi w Polsce*, Wyd. Inst. Etnologii U. P., Poznań 1929, nr 1, s. 1—22, ryc. 33, map 2.

¹⁹ E. Frankowski, *Niedziela Palmowa w Kotlinie Sąddeckiej*, „Ziemia”, 1914, s. 215—217, ryc. 3.

²⁰ E. Frankowski, *Sistematizacja de los ritos usados en las ceremonias populares*, cyt. wyd.; tenże, *Kalendarz obrzędowy ludu polskiego*, „Biblioteka Regionalna”, Warszawa 1928, t. II, s. 1—80, ilustr.

²¹ E. Frankowski, *Zabiegi magiczne przy pożyczaniu, kupnie i sprzedaży u ludu polskiego*, „Lud”, Lwów 1925.

²² E. Frankowski, *Organizacja nauki w Hiszpanii*, „Nauka Polska”, Warszawa 1931, XIV, s. 213—262, i w odcitce; tenże, *Etnografia radziecka*, „Wies”, 1949, nr 26, s. 4—5; tenże, *Etnografia radziecka*, „Lud”, Poznań 1952, t. XXXIX, 1948—1951, (druk 1952), s. 1—42, i w odcitce; tenże, *Etnografia w pierwszych 12 tomach drugiego wydania Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej*, „Lud”, Wrocław 1954, XLI, s. 831—847, i inne. Por. też: *Los métodos de la Etnología*, „Pobl. de la Sociedad de Estudios Vascos”, San Sebastian 1920.

²³ Por. prace: A. Glapy, S. Błaszczyka, K. Klęsk, T. Wróblewskiego, M. Tarki, Z. Wierczyńskiej-Grodeckiej.